

J. de Rijk
Ir.L.M.E.N.Prompers

ZUNDERT

Een sociaal-economische verkenning van de gemeente Zundert

~~Concept~~-interne nota 186

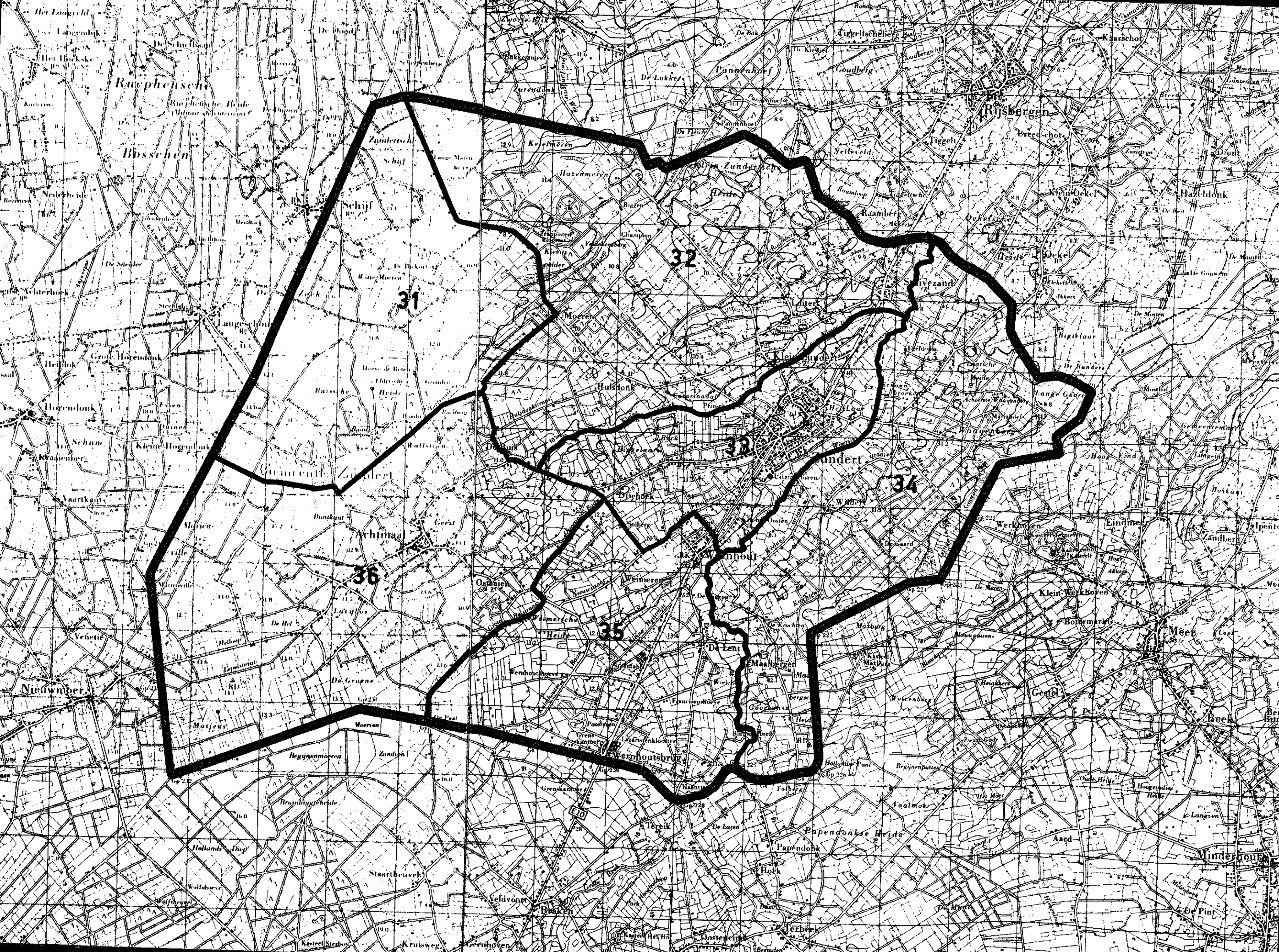
December 1971

Niet voor publikatie - Nadruk verboden

217 1224

INHOUD

	Blz.
HOOFDSTUK I	
ALGEMEEN SOCIAAL-ECONOMISCHE ASPECTEN	5
§ 1. De bevolking	5
§ 2. Beroepsbevolking en werkgelegenheid	6
§ 3. Ruimtelijke ontwikkeling	7
HOOFDSTUK II	
AGRARISCH-STRUCTURELE ASPECTEN	9
§ 1. Situatie in 1967	9
§ 2. De ontwikkeling van het aantal bedrijven in de periode 1962 - 1967	9
§ 3. De ontwikkeling van het aantal bedrijven in de periode 1967 - 1982	11
§ 4. De oppervlakte vrijkomende grond in de periode 1962 - 1967	13
§ 5. De oppervlakte vrijgekomen grond in de periode 1967 - 1982	15
§ 6. De deelgebieden	15
§ 7. De boomkwekers	17
HOOFDSTUK III	
BEDRIJFSSTRUCTURELE ASPECTEN	18
§ 1. Grondgebruik en bedrijfstype	18
§ 2. Bouwlandgebruik	23
§ 3. De rundveehouderij	24
§ 4. De veredelingsproduktie	25
§ 5. De tuinbouw	25
§ 6. Arbeidskrachten en arbeidsbezetting	30
§ 7. Arbeidsdichtheid en arbeidsproductiviteit	32
SAMENVATTING EN SLOTBESCHOUWING	33
BIJLAGEN	37

HOOFDSTUK I

ALGEMEEN SOCIAAL-ECONOMISCHE ASPECTEN

Het gebied Zundert omvat exact het grondgebied van de gelijknamige gemeente (+ 9 000 ha) en ligt derhalve aan de landgrens met België (zie kaart 1)). De gemeente Zundert ligt in het z.g. landbouwgebied Land van Breda, dat geheel valt in het streekplangebied West-Brabant. 2) De gemeente wordt aan de Nederlandse zijde begrensd door de gemeenten Rucphen en Rijsbergen. De oppervlakte cultuurgrond in het gebied is ongeveer 6 500 ha.

§ 1. Bevolking

De gemeente Zundert telt + 12 000 inwoners. Het na-oorlogse groeitempo is er voor Brabantse begrippen niet sterk geweest en blijft achter bij dat in de aangrenzende gemeenten Rucphen en Rijsbergen en het gemiddelde voor de provincie.

Tabel 1. Ontwikkeling van het aantal inwoners

	1947	1969	Index (1947 = 100)	
			1960	1969
Zundert	8 768	11 950	122	136
Rucphen	9 592	16 762	150	175
Rijsbergen	3 226	4 649	122	144
Breda	85 294	119 954	126	141
Noord-Brabant	.	.	127	149
Nederland	.	.	119	133

Wanneer wij een meer recente periode, 1960-1969, bezien dan is het groeitempo in Zundert gelijk aan dat voor de stad Breda (waarmee de economische binding vrij sterk is) en dat voor geheel Nederland, terwijl het groeipercentage van de twee aangrenzende gemeenten sterker is en gelijk aan dat voor Noord-Brabant.

Dit achterblijven ten opzichte van de naburige gemeenten is het gevolg van de vrij grote vertrekoverschotten. Zo was over de jaren 1966 tot en met 1968 het totale vertrekoverschot 610. Toch zijn de cijfers van de particuliere bouw (gesubsidieerd en ongesubsidieerd) in Zundert hoog tot

1) Opgenomen met toestemming van de Topografische Dienst; reproductie van het kaartfragment is niet toegestaan.

2) Het Ontwerp-Streekplan West-Brabant kwam in oktober 1969 gereed.

zeer hoog. Overigens is de kans groot dat het recente verloop van de bevolking van enkele kloosters (Trappistenklooster, Lazaristenklooster) mede van invloed is geweest op de recente hoge gemeentelijke vertrekoverschotten.

De bevolking woont tamelijk gespreid. Duidelijk is echter Zundert het hoofddorp; daarnaast zijn er momenteel in het gebied twee kernen met minstens 500 inwoners, nl. Achtmaal en Wernhout. In het uiterste westen is de bevolking relatief dun verspreid, met name rondom de Buissche Heide. Als gevolg van de gemeentelijke politiek wat betreft de bouw van woningwoningen is waarschijnlijk een zekere mate van concentratie op het hoofddorp Zundert gaande.

Om iets over de toekomstige ontwikkeling te zeggen is gebruik gemaakt van gegevens uit het reeds genoemde Ontwerp-Streekplan. De kern Zundert (inclusief Wernhout) die medio 1968 + 6 100 inwoners omvatte zal er omstreeks 1980 7 500 à 8 500 kunnen tellen indien extra impulsen achterwege blijven. Om ruimtelijke redenen dient de uitbouw van het aan het blok grenzende kernschijf te worden vermeden. De kern Achtmaal moet worden beschouwd als een niet-uitbreidingsvatbare kleine kern. De kern Zundert dient zich geleidelijk aan verder te ontwikkelen. Rekening moet gehouden worden met een verdere vermindering van de betekenis van de grensfunctie.

§ 2. Beroepsbevolking en werkgelegenheid

In de periode 1947-1960 is in de gemeente Zundert de ter plaatse wonende mannelijke beroepsbevolking toegenomen van 2 766 tot 3 184. Hier- van werkte in 1960 de helft (51%) in de land- en tuinbouw en een kwart (27%) in de industrie.

In 1947 werkte nog 69% van de mannen in de land- en tuinbouw. De teruggang van het aantal in de land- en tuinbouw werkenden in de periode 1947-1960 (van 1 840 tot 1 590) was vooral het gevolg van de vermindering van het aantal meewerkende zoons (van 600 tot 380) en in veel mindere mate van het aantal arbeiders. Het aantal zelfstandigen in de land- en tuinbouw bleef in dezelfde periode gelijk.

Te ramen is dat thans nog 30 à 40% van de ter plaatse wonende mannelijke beroepsbevolking in de land- en tuinbouw werkt, dit percentage verloopt van 69% in 1947 via 51% in 1960 naar 30 à 40% thans. Ook in de periode 1960-1969 was deze vermindering weer het gevolg van vooral afnem- ing van het aantal meewerkende zoons en - in tegenstelling tot de voor- gaande periode - in de tweede plaats van afnem- ing van het aantal be- drijfshoofden. Het aantal arbeiders in de land- en tuinbouw bleef over de- ze periode gelijk.

In 1947 kwamen er meer mannen in Zundert werken dan er uit Zundert elders gingen werken. In 1960 was dit geheel andersom. De inkomende pendel van in de land- en tuinbouw (voornamelijk in de boomteelt) wer- kenden nam wel af, maar bleef niettemin belangrijk.

Het toenemende, ter plaatse wonende, arbeidsaanbod en de afnemende agrarische werkgelegenheid kon niet door de plaatselijke werkgelegen-

Tabel 2. Werkgelegenheid en forensisme

			Aantal mannen in Zundert					
			agrariërs		niet agrariërs		totaal	
			1947	1960	1947	1960	1947	1960
In de gemeente wonend	1)		1 840	1 587	825	1 530	2 665	3 117
Inkomende pendel	2)	+	87	56	50	104	137	160
			1 927	1 643	875	1 634	2 802	3 277
Uitgaande pendel	3)	-	5	7	74	565	79	572
In de gemeente werkend			1 922	1 636	801	1 069	2 723	2 705

1) Exclusief tijdelijk niet-werkend en in militaire dienst.

2) Werkforensen.

3) Woonforensen.

heid worden opgevangen. Na 1960 is de uitgaande pendelstroom dan ook blijven toenemen. In 1960 was het vooral Breda waar een groot aantal mannen uit Zundert werkzaam was en in mindere mate Rotterdam en Alblasterdam. In het relatief toch dichtbij liggende Roosendaal werkten veel minder mannen uit Zundert dan in b.v. Dordrecht of België.

Te verwachten is (volgens het Ontwerp-Streekplan) dat een verdere uitbreiding van de beroepsbevolking in Zundert waarschijnlijk geheel van de natuurlijke aanwas zal moeten komen. Extra impulsen voor de niet-agrarische werkgelegenheid liggen voor deze gemeente niet in de lijn der verwachting. Gezien de nabije ligging van Breda (en Roosendaal) is uitbouw tot een centrum van sub-regionaal niveau geen reële mogelijkheid. Qua verzorgingsstructuur is Zundert een kern met een praktisch volledig lokale betekenis, het beschikt slechts over enkele regionaal verzorgende elementen. Het voorzieningsniveau is hoog (klasse I), zowel wat betreft de sectoren onderwijs, medisch-sociale zorg, sport, cultuur als economische dienstverlening (winkels).

In het algemeen kan gesteld worden dat dit gebied voornamelijk een woonfunctie vervult voor de autochtone bevolking. Wat de verdere ontwikkeling van de plaatselijke werkgelegenheid betreft zal dus veel afhangen van het verloop van de werkgelegenheid in de land- en tuinbouw, met name in de boomteelt. Het verloop daarvan geeft weer een terugslag op de werkgelegenheid in de periferiebedrijven.

§ 3. Ruimtelijke ontwikkeling

Langs de randen van een voormalig moerasgebied, dat nu het karakter heeft van een open landschap met hoofdzakelijk grasland, zijn door naaldhoutbebossingen boslandschappen ontstaan. Daartussen komt een gemengd naald- en loofhout coulissenlandschap voor met verspreidliggende restanten van heidevelden en met meestal kleine percelen bouw- en weiland.

Volgens het Ontwerp-Streekplan bestaat voor het gebied van Zundert de

mogelijkheid tot het creëren van voorzieningen voor de verblijfsrecreatie, een verantwoorde landschapsopbouw dient hiermee parallel te lopen. Een belangrijk aspect daarbij is dat geen grote ingrepen in dit gebied zijn te verwachten. Het zal dus zaak zijn eventuele recreatiebelangen met agrarische belangen te laten harmoniëren. Wat dit betreft is b.v. te wijzen op de toeneming van het aantal z.g. veredelingsbedrijven als gespecialiseerde agrarische bedrijven die in toenemende mate met problemen zitten wat betreft mestafvoer.

HOOFDSTUK II

AGRARISCH-STRUCTURELE ASPECTEN

In Zundert is de boomkwekerij een belangrijke produktierichting. Een vijftigtal bedrijven van uiteenlopende grootte houden zich hiermee bezig. Omdat deze produktierichting zo verschillend is in vergelijking met akkerbouw en rundveehouderij, zullen wij deze groep bedrijven aan het einde van dit hoofdstuk in een aparte paragraaf bespreken.

§ 1. Situatie in 1967

Het gebied Zundert omvat ruim 6 600 ha cultuurgrond. In totaal zijn er in 1967 1 321 bedrijven en bedrijfjes geregistreerd. Hiervan kunnen er 749 (inclusief boomtelers) tot de agrarische bedrijven worden gerekend - nl. 470 landbouwers, 220 tuinders, 6 fruittelers en 53 boomkwekers - 377 tot de groep C (nevenberoepsbedrijven), 178 tot groep D (bedrijven van rustende landbouwers of renteniers) en 17 z.g. speciale bedrijven. Bijlage 1 geeft hierover uitvoerige informatie. Naar aantal bezien maken de niet-agrarische bedrijven bijna 40% van het totale aantal bedrijven uit.

De agrarische bedrijven hadden in 1962 nog 90% van de grond in handen, in 1967 evenwel nog 86%. Het niet-agrarisch grondgebruik is derhalve in de laatste 5 jaar belangrijk toegenomen. In het agrarisch grondgebruik is de 4 à 5% begrepen die de boomkwekers in handen hebben.

Van de agrarische bedrijven vormen de landbouwbedrijven (470) met 72% van de cultuurgrond de belangrijkste groep. De tuinders zijn met 220 bedrijven ook goed vertegenwoordigd. Hun aantal is de laatste vijf jaar sterk afgenomen en hun aandeel in de cultuurgrond (8%) is laag. De fruitteeltbedrijven (6) zijn een vrijwel te verwaarlozen groep.

De bedrijfsgroottestructuur is uitermate slecht. Bij de landbouwbedrijven komt slechts 5% van de bedrijven boven de 20 ha uit. Zelfs 60% van de bedrijven blijft beneden de 10 ha. De gemiddelde bedrijfsgrootte van deze bedrijven bedraagt + 10 ha in 1967 en 9,3 ha in 1962. De gemiddelde omvang van de tuindersbedrijven is 2,5 ha.

De C- en D-bedrijven zijn voor het overgrote deel kleine bedrijfjes (kleiner dan 1 ha), maar toch komen in deze groepen ook enkele grotere bedrijven voor. Voor het merendeel hebben de C-bedrijfshoofden een hoofdberoep dat geen verwantschap heeft met de landbouw. De D-bedrijfshoofden zijn voor het overgrote deel voormalige landbouwers en tuinders.

§ 2. De ontwikkeling van het aantal bedrijven in de periode 1962 - 1967

De vermindering van de A+B-bedrijven (exclusief de boomkwekers) is

in de periode 1962-1967 toch wel van enige betekenis geweest. Overigens heeft dit niet geleid tot een merkbare verbetering van de bedrijfsgrootte-structuur. De vermindering was gemiddeld per jaar 3,4%, hetgeen aanzienlijk meer is dan de 1,8% in Roosendaal en Wouw of de 2,1% in Etten-Hoeven-Rucphen. Deze vermindering heeft in belangrijke mate plaatsgehad bij de groep tuinders (nl. bijna 6% per jaar).

Het aantal C- en D-bedrijven is daarentegen nog toegenomen. Dit moeten wij relateren aan de vermindering van het aantal A+B-bedrijven zoals ook uit tabel 3 blijkt, waarin nl. de mutaties van de A+B-bedrijven worden behandeld.

Tabel 3. Mutaties in de A + B-groep (exclusief boomkwekers) in de periode 1962 - 1967

	totaal	Aantal bedrijven met verandering				w.v.opgeheven
		w.v.voortgezet in de groep				
		A+B	C	D	S	
Beroepsbeëindiging	178	72	6	62	2	36
Beroepsverandering	56	1	42	-	-	13
Bedrijfswisseling	3	1	-	-	-	2
Overige oorzaken	27	14	1	2	4	6
Totaal	264	88	49	64	6	57

Van de 264 A+B-bedrijven, die met een mutatie te maken hebben gehad, werden er slechts 88 in de A+B-groep voortgezet. Tegenover de 57 bedrijven, die werden opgeheven, werden er liefst 113 in de C- of D-groep gecontinueerd. Dit is de verklaring voor de toename van het aantal C- en D-bedrijven.

In de periode 1962-1967 hebben 178 bedrijfshoofden hun beroep beëindigd. Slechts op 72 bedrijven (40%) werd het bedrijf als zodanig voortgezet door een opvolger. Wat de 72 opvolgers aangaat betrof dit in 62 gevallen een zoon of schoonzoon, in 5 gevallen een familielid en in 5 gevallen een vreemde.

Het aantal bedrijven dat als gevolg van beroepsverandering uit de A+B-groep verdween (55) is niet onaanzienlijk. Betrekken wij dit aantal op de bedrijfshoofden die in aanmerking kwamen voor beroepsverandering (grootweg de bedrijfshoofden die gedurende de afgelopen periode gemiddeld jonger waren dan 55 jaar) dan is ruim 2% per jaar van deze groep van beroep veranderd. In Etten-Hoeven-Rucphen bedroeg dit 1% en in alle andere subgebieden nog minder.

De 5 opgeheven bedrijven, die onder overige oorzaken staan vermeld, betreffen allen onteigeningsgevallen. Bij onteigening was in totaal \pm 25 ha van A+B-bedrijven betrokken.

De ontwikkeling van het aantal bedrijven in de periode 1962-1967 kunnen wij het best aan de hand van tabel 4 volgen.

Tabel 4. Ontwikkeling van het aantal bedrijven in de periode 1962-1967

	A + B	Boomkwekers	C	D	S
Aantal bedrijven in 1962	829	51	386	135	8
Van A+B boomkw., C en D	-123	4	49	64	6
	<u>706</u>	<u>55</u>	<u>435</u>	<u>199</u>	<u>14</u>
Van boomkweker D en C	-	-4	1	3	-
	<u>706</u>	<u>51</u>	<u>436</u>	<u>202</u>	<u>14</u>
Van C A+B, boomkw., D en S	16	1	-43	25	1
	<u>722</u>	<u>52</u>	<u>393</u>	<u>227</u>	<u>15</u>
Van D A+B, C en S	-	-	3	-3	-
	<u>722</u>	<u>52</u>	<u>396</u>	<u>224</u>	<u>15</u>
Opgeheven	57	6	79	78	1
	<u>665</u>	<u>46</u>	<u>317</u>	<u>146</u>	<u>14</u>
Gesticht	31	7	60	32	3
Aantal in 1967	<u>696</u>	<u>53</u>	<u>377</u>	<u>178</u>	<u>17</u>

Tegenover de 55 bedrijfshoofden die door beroepsverandering uit de A+B-groep zijn verdwenen staan weer 16 z.g. nevenberoepers die tot de categorie hoofdberoepers zijn toegetreden. Opmerkelijk is ook het grote aantal nieuwe bedrijven. In praktisch alle gevallen betrof dit splitsing van het ouderlijk bedrijf. Het overgrote deel van de nieuwe bedrijfjes is kleiner dan drie ha en kan onder de tuindersbedrijven gerangschikt worden. Gezien het grote aantal mutaties, die bij de tuindersbedrijven voorkomen, lijken deze bedrijven op het eerste oog geen lang leven beschoren. Ook voor de nieuwe C- en D-bedrijven geldt dat zij in overwegende mate ontstaan zijn door splitsing.

§ 3. De ontwikkeling van het aantal bedrijven in de periode 1967-1982

Er is reeds geconstateerd dat de bedrijfsgroottestructuur in Zundert uitermate slecht is. Deze kan alleen verbeteren wanneer het aantal bedrijven in de toekomst drastisch zal verminderen. In het volgende zal daarom getracht worden het toekomstige verloop van het aantal bedrijven te schetsen.

Het belangrijkste element vormt hiervoor de beroepsbeëindiging. Als wij uitgaan van een gemiddelde abdicatieleeftijd van 65 jaar, kunnen wij stellen, dat gemiddeld alle bedrijfshoofden van 50 jaar en ouder op het ogenblik in de komende 15 jaar hun beroep zullen beëindigen. Of het bedrijf dan nog wordt voortgezet hangt voornamelijk af van de opvolgingssituatie. Van de huidige opvolgers zullen er in de komende jaren nog afvloeien. Ook met dit element moeten wij rekening houden.

In het verleden werd 40% van de A+B-bedrijven, die met beroepsbeëindiging te maken hadden nog als zodanig voortgezet. Zo op het eerste oog lijkt het erop dat er in de toekomst een hoger percentage bedrijven een opvolger zal hebben, nl. op de 258 bedrijven van bedrijfshoofden ≥ 50 jaar

komen 153 opvolgers voor plus nog een aantal onzekere gevallen, waaruit nog \pm 6 opvolgers zullen komen. Deze z.g. potentiële opvolgers zullen echter niet allemaal het bedrijf overnemen, een aantal zal afvloeien.

Tabel 5. Aantal A+B-bedrijven met een bedrijfshoofd van 50 jaar of ouder, exclusief de hoonkwekers (1967)

	Totaal	Met opvolger	Zonder opvolger	Opvolging twijfelachtig
< 5 ha	100	39	49	12
5- < 10 ha	78	56	13	9
10- < 15 ha	46	37 (3)	6	3
15- < 20 ha	20	15 (3)	3	2
\geq 20 ha	14	10	3	1
Totaal	258	151	74	27
< 1 000 b.e.	102	35	54	13
1 000- < 1 500 b.e.	54	38	11	5
1 500- < 1 750 b.e.	29	20	6	3
1 750- < 2 000 b.e.	19	18	1	-
\geq 2 000 b.e.	54	40 (6)	2	6

() Tussen haakjes bedrijven met meer dan 1 opvolger, begrepen in het totaal.

Zo blijkt b.v. nog op 73 bedrijven van < 1 500 b.e. een opvolger voor te komen. Wij verwachten dat deze bedrijven niet meer in de A+B-groep zullen blijven. Verder is het twijfelachtig of de 12 potentiële opvolgers die op de 6 bedrijven met meer dan 1 opvolger voorkomen gegadigden zijn voor 12 bedrijven. Aldus komen wij tot een aantal werkelijke opvolgers van 93. Dit betekent dat nog \pm 36% van de A+B-bedrijven over een opvolger zal beschikken. Voor sommige deelgebieden betekent dit dat nog slechts een kwart van de bedrijven op deze wijze in de A+B-groep blijft.

Voor de beroepsverandering kunnen wij ons deels baseren op de ontwikkeling in het verleden, deels op de bedrijfsgrootte van het ogenblik. Wij maken geen grote fout wanneer wij voor het toekomstige aantal beroepsveranderaars uitgaan van de bedrijfshoofden van < 50 jaar op het ogenblik. Wij hebben gezien dat in het verleden ruim 2% van deze categorie van beroep is veranderd. Kunnen wij voor de toekomst uitgaan van eenzelfde percentage? Wanneer wij de huidige bedrijfsgrootte in aanmerking nemen lijkt het erop, dat dit in de toekomst hoger zal zijn. Zo bedraagt alleen al het aantal bedrijven < 1 000 b.e. 156. Eén man kan eigenlijk wel een bedrijf van 1 800 à 2 000 b.e. runnen, hetgeen ook in dit gebied meerdere malen voorkomt.

Indeling van het aantal bedrijven van bedrijfshoofden < 50 jaar naar be-
werkingsomvang:

	Totaal	< 750 be	< 1 000 be	1 250 be	1 500 be	2 000 be	\geq 2 000 be
Aantal 1967	437	79	77	68	69	81	63

Wanneer wij uitgaan van een totaal aantal beroepsveranderaars van 165 (in principe bedrijfshoofden van bedrijven < 1 000 b.e. en enkele grotere) houdt dat in dat ruim 3% van deze categorie van beroep zal veranderen.

Bedrijfswisseling hangt meestal nauw samen met beroepsverandering en beroepsbeëindiging. Ook overige oorzaken voeren wij niet meer als zodanig op, ook dit veronderstellen wij begrepen te zijn in de twee hoofdmutatie-oorzaken.

Voor de toekomst kan de mutatietabel er als volgt uitzien.

Tabel 6. Aantal bedrijven met verandering in de periode 1967-1982

	Aantal bedrijven met verandering w.v.					
	Totaal	voortgezet in de groep				Opgeheven
		A+B	C	D	S	
Beroepsbeëindiging	258	93	10	85	-	70
Beroepsverandering	165	-	100	-	-	65
Totaal	423	93	110	85	-	135

Op deze wijze zouden 330 bedrijven uit de A+B-groep verdwijnen. In het verleden zagen wij dat nog bedrijven tot de A+B-groep zijn toegetreden. Voor de toekomst houden wij daarmee geen rekening. In 1982 zullen er dus nog \pm 366 A+B-bedrijven, ofwel een vermindering met 4,2% per jaar. Het aantal A+B-bedrijven zal vrijwel gehalveerd worden. De vermindering zou nog groter zijn geweest bij een oudere leeftijdsopbouw van de bedrijfshoofden. Slechts 37% is \geq 50 jaar. Juist bij beroepsbeëindiging van oudere bedrijfshoofden komen naar verhouding de meeste bedrijven vrij. Was b.v. 50% van de bedrijfshoofden \geq 50 jaar geweest, dan zou de vermindering (met dezelfde kengetallen voor opvolging en beroepsverandering) ongeveer 5% per jaar kunnen bedragen.

Gezien de ontwikkeling in de A+B-groep is het niet te verwachten dat het C- en D-grondgebruik in de toekomst minder zal worden. Als de geneigdheid om grond aan te houden even groot zal zijn als in het verleden, dan zal het C- en D-grondgebruik nog belangrijk toenemen en zelfs meer dan 1 000 ha kunnen gaan bedragen.

§ 4. De oppervlakte vrijgekomen grond in de periode 1962-1967

Ondanks een aanzienlijke vermindering van het aantal bedrijven in het verleden kon de bedrijfsgroottestructuur maar weinig verbeterd worden. In deze paragraaf zal nader op het grondverkeer worden ingegaan.

Vande totale oppervlakte cultuurgrond is in de periode 1962-1967 + 15% vrijgekomen. Bedrijfsopheffing speelde hierbij een belangrijke rol. Het grootste deel kwam echter vrij bij bedrijfsverkleining. Voor een deel zijn dit mutaties binnen een beroepsgroep. Zo b.v. de 332 ha die vrijkwam door bedrijfsverkleining van A+B-bedrijven. Bijna al deze grond is naar andere A+B-bedrijven gegaan. Voor meer dan de helft van deze oppervlakte

betrof het bedrijfsverkleining van bedrijven van ≥ 15 ha.

Tabel 7. Vrijgekomen van cultuurgrond

	Oppervlakte vrijgekomen grond in ha					
	totaal	in de bedrijfsgroep				
		A+B	Boomkw.	C	D	S
Opheffen van bedrijven	381	242	24	54	60	1
Bedrijfsverkleining bij:						
- overgang naar de C-groep	37	37	-	-	-	-
- overgang " "D- "	144	144	-	-	-	-
- in beide jaren A+B, C of D	430	332	19	67	12	-
Totaal	992	755	43	121	72	1

Tabel 8 geeft meer informatie waar de "vrijgekomen" grond is terecht gekomen.

Tabel 8. Bestemming oppervlakte vrijgekomen grond in 1962-1967

	Aangewende oppervlakte grond in ha					
	totaal	in de beroepsgroep				
		A+B	Boomkw.	C	D	S
Vergroting van bedrijven	632	437	64	91	40	-
Nieuwe bedrijven	262	135	12	60	33	22
Niet-agrarische bestemming	37	-	-	-	-	-
Niet meer telplichtig	5	-	-	3	2	-
Totaal	936	572	76	154	75	22

Tegenover de 332 ha bedrijfsverkleining van A+B-bedrijven staan slechts 437 ha voor bedrijfsvergroting. Deze bedrijfsvergroting had vooral plaats op bedrijven van $5 - < 15$ ha. Dit is de reden dat het aantal grotere bedrijven nauwelijks is toegenomen. Alleen de categorie bedrijven < 7 ha is belangrijk afgenomen. Daarboven is het aantal in alle bedrijfsgrootteklassen vrijwel gelijk gebleven (zie bijlage 1). Aanzienlijk is de oppervlakte die nodig was voor nieuwe bedrijven. Aangezien het hier bijna altijd afsplitsing van bestaande bedrijven betrof, is daarmee ook de bedrijfsverkleining van grotere A+B-bedrijven verklaard.

Bij vergelijking van de tabellen 7 en 8 kan van + 50 ha vrijgekomen grond niet aangegeven worden waar deze is terecht gekomen. Mogelijk is de oppervlakte voor niet-agrarisch gebruik groter geweest. Ook het grondverkeer met buitenblokkers en administratieve verschillen kunnen een verklaring zijn.

§ 5. De oppervlakte vrijkomende grond in de periode 1967 - 1982

In paragraaf 3 werd een prognose gemaakt van het toekomstige aantal bedrijven. Zo zou ook een schatting te maken zijn van het toekomstige grondverkeer. Daarvoor zouden wij uitvoerige balansen kunnen opstellen zoals in paragraaf 4 voor de periode 1962-1967 is gedaan. Dit gaat ons evenwel te ver.

Als wij aannemen dat het A+B-grondgebruik (exclusief boomkwekers) alleen vermindert door onttrekking van cultuurgrond voor niet-agrarisch gebruik, is het makkelijk de toekomstige gemiddelde bedrijfsgrootte te berekenen. Op de volgende wijze kan er grond vrijkomen:

bij beroepsbeëindiging	880 ha	(5,3 ha per bedrijf)
bij beroepsverandering	770 ha	(4,7 ha per bedrijf)
totaal	1650 ha	

Voor niet-agrarisch gebruik moet hiervan nog waarschijnlijk 100 ha gereserveerd worden zodat 1550 ha overblijft voor reële bedrijfsvergroting. Als wij verder aannemen dat de bedrijven die in belangrijke mate op glastuinbouw en veredeling gericht zijn niet bij bedrijfsvergroting betrokken zullen zijn (dit zullen er naar schatting + 63 zijn in 1982) dan is voor de overige bedrijven een gemiddelde bedrijfsvergroting van 5 ha mogelijk. Deze bedrijven hebben op het ogenblik een grootte van 11 ha, hetgeen voor de toekomst dus op 16 ha neerkomt. Overigens kan men deze gemiddelde bedrijfsgrootte niet zonder meer vergelijken met andere gebieden. De tuinbouw (meer dan een zesde van de oppervlakte cultuurgrond is tuinland, waarvan weer een derde boomteelt) speelt hierbij een belangrijke rol. Naar bewerkingsomvang beschouwd blijft Zundert echter ook duidelijk achter bij andere gebieden. Voor de landbouwbedrijven kan dit b.v. bijna 20 ha inhouden en voor de tuinbouwbedrijven + 6 ha. Hierbij zijn dus de z.g. "glastuinbouw- en veredelingsbedrijven" buiten beschouwing gelaten.

In het voorgaande werd geen rekening gehouden met een eventuele verdere toeneming van het C- en D-grondgebruik. Hierdoor zou het voor de A+B-bedrijven nog slechter kunnen uitzien. Een toeneming van het C- en D-grondgebruik is nl. niet uitgesloten. Thans bedraagt het C- en D-grondgebruik bijna 900 ha (14%). Dit kan wel oplopen tot + 20 %. Voor de A+B-bedrijven zou dan nog slechts een gemiddelde bedrijfsgrootte van 15 ha mogelijk zijn.

§ 6. De deelgebieden

Aan de hand van de tabellen 9 en 10 (zie blz. 16) zullen wij trachten een indruk te geven van de verschillende deelgebieden. In Zundert werden 6 deelgebieden onderscheiden, variërend van 1400 tot + 700 ha.

In gebied 33 (Zundert) komen naar verhouding meer tuinbouwbedrijven voor, de bedrijfsgroottestructuur in ha is hier dan ook zeer kleinschalig. Het deelgebied 31 (Schijf-Oost) laat een iets gunstiger beeld zien dan de overige.

De omvang van het C- en D-grondgebruik varieert met al of niet aanwezig zijn van dorpskernen. In de gebieden Klein-Zundert en Zundert-Oost, die weinig bebouwing hebben, is dit het laagst.

De vermindering van het aantal bedrijven is wel spectaculair geweest. Dat is ook een van de redenen, dat dit gebied op het ogenblik iets gunstiger afsteelt. Het aantal beroepsveranderaars is hier naar verhouding

Tabel 9. Enkele gegevens per gebied in het jaar 1967

	A + B-bedrijven 1)		Gem. bedrijfs grootte v.d. A + B-bedrijven		Percentage landbouw-bedrijven van			Percentage van de oppervl. cult. grond in gebruik bij	
	land- bouw- bedr.	tuin- bouw- bedr.	fruit- teelt- bedr.	alle bedr.	minus vered.- en glastuinb.- bedr.	<10 ha	10-20 ha	≥ 20 ha	C-bedr. D-bedr.
31. Schijf-Oost	35	1	-	11,8	12,0	40	51	9	16 6
32. Klein-Zundert	127	46	-	8,2	8,7	55	41	4	6 3
33. Zundert	35	60	3	4,5	4,9	66	31	3	14 5
34. Zundert-Oost	70	53	1	6,4	6,8	63	33	4	4 2
35. Wernhout	81	32	1	7,5	8,1	72	21	7	10 3
36. Achtnaal	122	28	1	9,2	9,7	61	33	6	12 5
Totaal	470	220	6	7,7	8,2	60	35	5	10 4

1) Exclusief boomkwekers.

Tabel 10. De toekomstige ontwikkeling per deelgebied

	Procentuele vermind.v.h. 1)		Opp.vrijk.grond voor A + B-bedrijven		Per bedrijf met voornamelijk aan grond gebonden teelten 1)	
	aant. A+B-bedr. in de periode 1962-1967	1967-1982	ha	% v.d.tot.opp.c.gr.	gem.bedr.vergr.	gem.bedr.gr.in '82
31. Schijf-Oost	8,1	3,2	80	14	4,5	20,5
32. Klein-Zundert	2,3	3,6	415	26	4,7	15,5
33. Zundert	6,7	5,8	140	16,5	4,5	11,2
34. Zundert-Oost	1,2	4,7	245	28	5,0	15,0
35. Wernhout	3,0	4,5	275	26	6,5	18,0
36. Achtnaal	2,3	3,7	395	23,5	5,5	18,0
Totaal	3,4	4,2	1 550	23,5	5,0	16,0

1) Exclusief boomkwekers.

zeer groot geweest (nl. 8 op totaal 56 bedrijven). Overigens hebben de 7 bedrijven in dit gebied die door beroepsverandering in de C-groep zijn terecht gekomen per saldo nog geen 8 ha cultuurgrond losgelaten. De overige 40 ha hebben zij zelf aangehouden. Men kan zich afvragen in welke mate hier van echte beroepsverandering sprake is geweest. Voor de toekomst komen wij voor Schijf-Oost tot een aanzienlijk lager verminderingsspercentage. Dat neemt niet weg dat de bedrijfsgroottestructuur zich ook in de toekomst in dit gebied in gunstige zin blijft ontwikkelen.

In gebied 33 (Zundert) zal het aantal bedrijven drastisch blijven afnemen. Het aantal z.g. tuindersbedrijven neemt veel sneller af dan het aantal landbouwbedrijven, hetgeen in dit deelgebied wel goed tot uitdrukking komt. In dit gebied zal door de uitbreiding van de kern Zundert wel enige cultuurgrond nodig zijn voor bebouwing. Hierdoor zijn de mogelijkheden voor bedrijfsvergroting kleiner.

§ 7. De boomkwekers

Voor wat betreft de boomkwekers kunnen wij in eerste instantie verwijzen naar rapport 4.14 van het L.E.I. (november 1968). In dit rapport wordt ingegaan op structurele aspecten van de boomkwekerij in Zundert. In deze paragraaf zullen wij nog enkele aanvullende gegevens behandelen.

Het aantal boomkwekers is in de periode 1962-1967 nauwelijks gewijzigd. Voor 1962 komen wij tot 51 A+B-bedrijven, die als belangrijkste produktietak de boomteelt hebben. Hieronder zijn enkele zeer kleine bedrijven die in bovenvermeld rapport dan ook niet tot de gespecialiseerde bedrijven worden gerekend.

Het aantal mutaties bij boomkwekerijbedrijven is aanzienlijk minder dan bij de overige bedrijven. Uit tabel 4 blijkt dat slechts één boomkweker van "beroep" is veranderd, drie overgegaan zijn naar de D-groep en dat er zes bedrijven van boomkwekers zijn opgeheven. Daartegenover staan vier tuindersbedrijven, één C-bedrijf en zeven nieuwe bedrijven die tot de groep boomkwekerijbedrijven zijn toegetreden. Bij deze mutaties waren voornamelijk kleinere tot zeer kleine bedrijven betrokken. De vaste kern boomkwekers is vrij stabiel.

Het merendeel van de boomkwekerijbedrijven is kleiner dan 5 ha (zie bijlage 1), nl. bijna 75% zowel in 1962 als in 1967. De gemiddelde bedrijfsgrootte is toegenomen van 5 ha tot bijna 6 ha, doch dit is voornamelijk te danken aan de toeneming van de bedrijfsgrootte op enkele grotere bedrijven (zie voor verkleining en vergroting van boomkwekerijbedrijven ook de tabellen 7 en 8).

De opvolgingssituatie is op de boomkwekerijbedrijven heel anders dan op de overige bedrijven. Zo komt op 14 bedrijven van de 21 met een bedrijfshoofd van ≥ 50 jaar een opvolger voor, waarvan 3 met meer dan één opvolger. Voorts zijn er een paar grotere bedrijven nog zonder opvolger, die zeker als zodanig zullen worden voortgezet. Gezien deze cijfers en het geringe aantal beroepsveranderaars in het verleden is het te verwachten, dat in het aantal boomkwekerijbedrijven vooreerst maar weinig verandering zal komen.

HOOFDSTUK III

BEDRIJFSSTRUCTURELE ASPECTEN

§ 1. Grondgebruik en bedrijfstype

Het gebied bestaat sterk overwegend uit kalkarme, sterk-lemige, fijn-zandige zandgronden. In het deelgebied Zundert-Oost komt wat meer variatie in de bodem voor en -met name in het noordoosten ook hoger gelegen niet-lemige zandgrond. In het algemeen hebben de gronden in het blok vele toepassingsmogelijkheden. Zo verdwijnen ook tijdelijk gronden uit de registratie van de D.B.H. voor de teelt van kerstdennen.

Het merendeel van de oppervlakte cultuurgrond in het blok wordt als grasland gebruikt. De laatste jaren is de oppervlakte grasland relatief sterk toegenomen. In 1962 bestond 59% van de cultuurgrond uit grasland tegen in 1967 niet minder dan 70%.

Tabel 11. De ontwikkeling van de bouwland-graslandverhouding op de A + B-bedrijven

Deelgebied	Oppervlakte cultuurgrond (ha)		Percentage			
			bouwland en tuinland		grasland	
	1962	1967	1962	1967	1962	1967
31. Schijf-Oost	599	425	32	18	68	82
32. Klein-Zundert	1 487	1 444	40	28	60	72
33. Zundert	736	666	63	58	37	42
34. Zundert-Oost	799	807	46	33	54	67
35. Wernhout	964	909	36	24	64	76
36. Achtmaal	1 354	1 389	32	21	68	79
Totaal	5 939	5 640	40	29	60	71

In alle deelgebieden is het percentage grasland toegenomen. In de westelijke gebieden is dit percentage naar verhouding iets hoger. Het gebied Zundert vertoont een afwijkend beeld. Dit wordt veroorzaakt door het hoge percentage tuinland in dit gebied, dat $\pm 50\%$ van de oppervlakte cultuurland in beslag neemt. Van deze 50% wordt meer dan de helft ingenomen door boomkwekerijgewassen.

Het opvallende feit doet zich voor dat de grootteklassen vanaf 5 ha geen verschillen vertonen wat betreft de gemiddelde bouwland-graslandverhouding. Zo is - wat niet uit tabel 12 blijkt - het percentage grasland van A+B-bedrijven van 15 tot 20 ha 81, van 20 tot 30 ha 79 en van 30 tot 50 ha 81. Slechts in de grootteklasse < 5 ha, hetgeen vooral tuinbouwbedrijven betreft, maakt het grasland niet veel meer dan gemiddeld een derde van de totale oppervlakte cultuurgrond uit. Het afwijkende patroon in het gebied Zundert kwam reeds ter sprake.

Tabel 12. De ontwikkeling van de bouwland-graslandverhouding naar grootteklasse 1)

Deelgebied	Percentage grasland van A+B-bedrijven							
	<5 ha		5-10 ha		10-15 ha		≥ 15 ha	
	1962	1967	1962	1967	1962	1967	1962	1967
31. Schijf-Oost	48	76	73	88	70	79	65	82
32. Klein-Zundert	37	34	58	74	65	78	72	79
33. Zundert	19	19	50	68	56	60	35	19
34. Zundert-Oost	31	33	60	74	65	80	62	80
35. Wernhout	52	54	64	81	65	76	70	80
36. Achtmaal	55	58	66	78	71	80	76	88
Het blok	37	38	62	77	66	77	67	77

1) Van A+B-bedrijven in de periode 1962-1967.

De toeneming van het grasland is vooral ten koste gegaan van het bouwland, m.a.w. van het areaal aan z.g. akkerbouwgewassen. Dit laatste maakte in 1962 nog 23% uit tegen in 1967 nog 12%. Het percentage van de cultuurgrond aan tuinbouwgewassen bleef in dezelfde periode nagenoeg gelijk. Binnen de tuinbouw deden zich echter wel verschuivingen voor, nl. een afnemende van het areaal aan vollegrondsgroenteteelt en aan fruitteelt tegen een toeneming van het areaal aan boomkwekerijgewassen en aan glasteelten. Andere tuinbouwsectoren als teelt van tuinbouwzaden, bloemkwekerij en bloembollenteelt speelden in het ruilverkavelingsgebied geen rol. Niet bij de cultuurgrond betrokken, maar wel belangrijk met betrekking tot de agrarische produktie, is de veredelingssector.

Bijlage 2 geeft de verhoudingen weer tussen het grondgebruik op de A+B-bedrijven naar grootteklassen, naar deelgebieden en naar bedrijfstypen. De spreiding van de agrarische produktie is nl. aanleiding geweest de bedrijven in te delen naar type. Een overzicht van de meest voorkomende bedrijfstypen geeft tabel 13 (zie blz. 20).

De bedrijfstype-indeling is gebaseerd op de verhoudingen tussen de aantallen bewerkingseenheden(b.e.)voor de voorkomende produktietakken (zie bijlage 4). Akkerbouwbedrijven komen in het blok niet voor.

Sedert 1962 heeft er een belangrijke verschuiving plaatsgehad van z.g. gemengde bedrijven naar veehouderijbedrijven, hetgeen ook al opgemaakt kon worden uit de toeneming van het percentage grasland. Ook nu blijkt dat in de westelijke deelgebieden (nl. in Schijf-Oost, Klein-Zundert en Achtmaal) het percentage veehouderijbedrijven belangrijk hoger is. In de oostelijke gebieden zijn de opengrondsgroentebedrijven sterker vertegenwoordigd.

Het aantal z.g. veredelingsbedrijven en glastuinbouwbedrijven nam sterk toe. Overigens betreft dit nog steeds een klein percentage van het totale aantal bedrijven. Het aantal tuinbouwbedrijven is sterk afgenomen vooral de z.g. gemengde tuinbouwbedrijven. Bijlage 3 geeft nog meer informatie over bedrijven naar bedrijfstype per deelgebied.

Tabel 13. Bedrijven 1) naar bedrijfstype en deelgebieden (zie bijlage 3)

Bedrijven	Aantal (percentage) bedrijven in											
	alle deelgeb.				west. deelgeb.				oostel. deelgeb.			
	1962		1967		1962		1967		1962		1967	
	aant.	%	aant.	%	aant.	%	aant.	%	aant.	%	aant.	%
Gemengde bedr.	146	18	22	3	107	25	14	4	39	10	8	2
Veehouderijbedr.	123	15	259	37	84	20	168	47	39	10	91	27
Veredelingsbedr.	37	4	60	9	17	4	22	6	20	5	38	12
Glastuinbouwbedr.	22	3	34	5	7	2	13	3	15	3	21	6
Opengronds- groentebedrijven	144	17	103	15	39	9	28	8	105	26	75	22
Gemengde tuin- bouwbedrijven	226	27	124	18	104	25	68	19	122	30	56	17
Fruitteltebedr.	8	1	8	1	3	1	3	1	5	1	5	1
Overige bedrijven	123	15	86	12	61	14	44	12	62	15	42	13
Totaal	829	100	696	100	422	100	360	100	407	100	336	100

1) Exclusief boomkwekerijbedrijven.

Tabel 14. Bedrijven 1) naar bedrijfstype en grootteklasse

Bedrijven	Aantal bedrijven											
	totaal		<5 ha		5-<10 ha		10-<15 ha		15-<20 ha		≥20 ha	
	1962	1967	1962	1967	1962	1967	1962	1967	1962	1967	1962	1967
Gem. bedr.	146	22	13	6	60	6	48	7	16	1	9	2
Veeh. bedr.	123	259	9	19	47	98	40	82	17	38	10	22
Vered. bedr.	37	60	20	30	15	21	2	9	-	-	-	-
Glastuin- bouwbedr.	22	34	21	34	1	-	-	-	-	-	-	-
Opengronds- groentebedr.	144	103	144	102	-	1	-	-	-	-	-	-
Gem. tuin- bouwbedr.	226	124	106	47	102	65	13	11	3	1	2	-
Fruittelte- bedrijven	8	8	5	4	2	1	1	2	-	1	-	-
Overige bedr.	123	86	60	37	48	36	12	10	2	2	1	1
Totaal	829	696	378	279	275	228	116	121	38	43	22	25

1) Exclusief boomkwekerijbedrijven.

Reeds eerder is gewezen op de relatie tussen de aard van het grondgebruik en de bedrijfsoppervlakte. In tabel 14 wordt in verband daarmee nader ingegaan op de relatie tussen bedrijfsoppervlakte en bedrijfstype.

De groep glastuinbouwbedrijven en de groep vollegrondsgroentebedrijven bestaan praktisch uitsluitend uit bedrijven kleiner dan 5 ha; 31 van de 34 glasbedrijven en 86 van de 103 vollegrondsgroentebedrijven waren in 1967 kleiner dan 3 ha. Gemengde tuinbouwbedrijven en z.g. overige bedrijven komen in alle onderscheiden grootteklassen voor, hoewel de z.g. overige bedrijven duidelijk overwegend in de kleinste grootteklasse. De gemengde bedrijven en de veehouderijbedrijven lopen in grootte sterk uiteen, ruim twee derde had in 1967 een bedrijfsgrootte van 5 tot 15 ha. De veredelingsbedrijven vindt men vooral in de groep kleinere bedrijven.

Tabel 15. Mutaties in het aantal bedrijven (excl. boomkwekerijbedrijven) naar bedrijfstype

	Ge- mengde bedr.	Vee- houd. bedr.	Verede- lings- bedr.	Glast. bouw- bedr.	Open- gr.gr. bedr.	Gem. tuinb. bedr.	Fruit- teelt- bedr.	Overi- ge bedr.
Aantal in 1962	146	123	37	22	144	226	8	123
Verdwenen 1)	19	17	3	4	66	47	-	24
Over	127	106	34	18	78	179	8	99
Gewijzigd in:								
gemengde bedr.	.	2	-	-	-	5	-	1
veehouderijbedr.	82	.	6	-	1	37	-	27
veredelingsbedr.	5	1	.	-	11	13	-	12
glastuinb. bedr.	-	-	2	.	10	2	-	3
opengronds- groentebedr.	2	-	1	-	.	13	-	16
gemengde tuin- bouwbedr.	14	4	1	-	3	.	-	15
fruitteeltbedr.	-	1	-	-	-	-	.	-
overige bedr.	10	2	7	5	6	28	1	.
Na mutatie	22	249	59	30	79	118	8	84
Bijgekomen 2)	-	10	1	4	24	6	-	2
Aantal in 1967	22	259	60	34	103	124	8	86

1) Opgeheven of naar andere beroepsgroep.

2) Gesticht of uit andere beroepsgroep.

De aantalsontwikkeling per bedrijfstype kwam reeds ter sprake, waarbij het ging om de saldi die ontstonden na een periode van 5 jaar. De mutatie, die deze saldi deden ontstaan, zijn te onderscheiden in:

1e veranderingen van het totale aantal bedrijven en 2e wijzigingen van het bedrijfstype. Wat het eerste betreft bleek reeds in hoofdstuk II, dat het voornamelijk gaat om vermindering van het aantal. De relatief sterkste vermindering deed zich daarbij voor in de groep opengrondsgroentebedrijven en de relatief geringste in de groep veredelingsbedrijven. Wijzigingen van type hebben echter de aantalsontwikkeling in een andere ver-

houding beïnvloed. De veehouderijbedrijven konden belangrijk toenemen dank zij toestroming van gemengde bedrijven, gemengde tuinbouwbedrijven en overige bedrijven. Dit zelfde is ook van toepassing op de veredelingsbedrijven, zij het dat de toestroming van gemengde bedrijven vrij gering was. De toeneming van de glastuinbouwbedrijven is voornamelijk te danken aan bedrijfstypewisseling van opengrondsgroentebedrijven.

Uit de mutaties blijkt ook dat op dubbel zoveel bedrijven de tuinbouw is ingekrompen of verdwenen dan uitgebreid of in het produktieplan opgenomen. Hierop wordt nog nader ingegaan bij de behandeling van de tuinbouwgewassen.

§ 2. Bouwlandgebruik

De oppervlakte beteeld met akkerbouwgewassen werd in de periode 1962-1967 praktisch gehalveerd en maakte in 1962 23% van de cultuurgrond uit tegen in 1967 12%. Van het totale areaal aan akkerbouwgewassen op A+B-bedrijven in 1967 (673 ha) behoorde twee derde bij z.g. landbouwbedrijven. In laatstgenoemde groep, die in 1967 39% van alle A+B-bedrijven omvatte, komen akkerbouwbedrijven niet voor, m.a.w. het bouwlandgebruik staat dus bij geen enkel A+B-bedrijf centraal.

Tabel 16. Arealen akkerbouwgewassen in 1962 en 1967

	Percentage van het bouwland op					
	landbouwbedr. 1)		overige bedr. 2)		alle A+B-bedrijven	
	1962	1967	1962	1967	1962	1967
Granen	67	51	64	48	66	50
Peulvruchten	1	-	0	-	1	-
Aardappelen	4	4	8	8	6	5
Suikerbieten	10	21	6	17	8	19
Voederbieten	13	16	16	21	14	18
Overige gewassen	5	8	6	6	5	8
Totaal	100	100	100	100	100	100

1) Dat wil zeggen: gemengde-, veehouderij- en veredelingsbedrijven.

2) Dat wil zeggen: tuinbouw-, fruitteelt- en overige bedrijven.

Een andere belangrijke verandering sedert 1962 is de relatieve vermindering van het areaal granen en de relatieve toeneming van het areaal suikerbieten. Opvallend is voorts het in verhouding aanzienlijke areaal voederbieten dat nog voorkomt en dat zelfs sedert 1962 een grotere plaats heeft gekregen. Eveneens valt op het relatief kleine areaal aardappelen in het doorsnee-bouwplan. De teelten van vlas, zaaizaden engroen-voedergewassen als luzerne en klaver komen in het blok praktisch niet voor.

Gemiddeld werd in 1967 dus de helft van het areaal akkerbouwgewas-

sen met granen beteeld. Bij een grove onderscheiding van de bedrijven naar grootteklasse loopt dit sterk uiteen; zo is dit voor alle bedrijven kleiner dan 10 ha gemiddeld 42%, van 10 tot 20 ha 52% en van minstens 20 ha 67%. Naarmate de bedrijven in het algemeen kleiner zijn is het percentage van het totale bouwland met aardappelen, suikerbieten en voederbieten groter. Het sterkst is dit verschil wat betreft de voederbieten, deze maken op de bedrijven kleiner dan 10 ha een kwart uit tegen maar 7% op de bedrijven van minstens 20 ha.

§ 3. De rundveehouderij

Het graslandgebruik is een zeer belangrijke - zo niet de belangrijkste- exploitatievorm van de cultuurgrond in het blok. In § 1 van dit hoofdstuk bleek reeds, dat het percentage grasland sedert 1962 is toegenomen en in 1967 ruim 70% van de cultuurgrond uitmaakte op de A+B-bedrijven. Op de gemengde- en veehouderijbedrijven is zelfs 84% van de grond grasland.

In totaal exploiteerden A+B-bedrijfshoofden in het blok in 1967 4 000 ha grasland tegen in 1962 maar 3 500 ha.

De rundveehouderij is in de afgelopen jaren in betekenis toegenomen, praktisch alleen door de toeneming van het graslandareaal en nauwelijks door een verzwaring van de graslandbezetting. In 1962 werden nl. gemiddeld 140 melkkoeien en 223 grootveeëenheden per 100 ha grasland gehouden tegen in 1967 gemiddeld 141 melkkoeien en 225 grootveeëenheden. Wanneer wij ons beperken tot de gemengde- en veehouderijbedrijven dan is de gemiddelde graslandbezetting echter wel iets toegenomen, nl. van 134 tot 141 melkkoeien en van 215 tot 225 grootveeëenheden per 100 ha grasland. Op het grasland behorende bij de overige bedrijven in de A+B-groep (met te zamen 30% van het totale areaal grasland) is de veebezetting op het grasland daarentegen niet onaanzienlijk afgenomen.

Tabel 17. Aantal gemengde- en veehouderijbedrijven met melkkoeien naar aantal stuks melkvee per bedrijf

Deelgebieden	Aantal bedrijven met --- melkkoeien									
	< 10		10-15		15-20		≥ 20		totaal	
	1962	1967	1962	1967	1962	1967	1962	1967	1962	1967
Schijf-Oost	22	6	9	11	6	5	4	7	41	29
Klein-Zundert	32	17	38	27	7	21	5	9	82	74
Zundert	7	4	6	10	1	4	-	-	14	18
Zundert-Oost	10	7	9	9	5	8	1	7	25	31
Wernhout	15	15	15	17	4	8	4	9	38	49
Achtmaal	27	23	30	23	8	16	3	17	68	79
Het blok	113	72	107	97	31	62	17	49	268	280

Op één na hadden alle gemengde- en veehouderijbedrijven zowel in 1962 als in 1967 melkvee. Reeds bleek dat de groep veehouderijbedrijven een

groter deel van het totale aantal A+B-bedrijven is gaan uitmaken. Wij hebben reeds gezien dat deze toeneming uitsluitend te danken is aan verschuivingen binnen de bedrijfstypen. Het gemiddeld aantal melkkoeien per gemengd- en veehouderijbedrijf met melkvee is van 1962 tot 1967 gestegen van 11 tot 14. De eenheden van meer dan 15 melkkoeien zijn hierbij belangrijk toegenomen (zie tabel 17).

Op andere bedrijfstypen komt eveneens melkvee voor. Van de z.g. gemengde tuinbouwbedrijven had in 1967 97% melkvee, van de overige bedrijven 43% van de veredelingsbedrijven 68%. Slechts op een enkel opengrondsgroentebedrijf werd melkvee aangetroffen. De eenheden zijn echter een stuk kleiner dan op de veehouderijbedrijven. Bijvoorbeeld op de gemengde tuinbouwbedrijven gemiddeld 5,5 tot 6,5. In de groep gemengde tuinbouwbedrijven was dus ook in 1967 geen enkel bedrijf met minstens 15 melkkoeien, wel kwam dit aantal koeien voor op enkele verdelings- en overige bedrijven.

Hoewel er dus - zoals uit tabel 17 blijkt - een behoorlijke verbetering in de omvang van de melkveestapels optrad, is toch nog op vele bedrijven de melkveestapel klein tot zeer klein. Zo is op een zeventigtal bedrijven met melkvee, waarop toch de rundveehouderij de belangrijkste produktietak is, het aantal stuks melkkoeien kleiner dan 10. Reeds bleek dat het aantal A+B-bedrijven zonder melkvee relatief praktisch niet toenam in de periode 1962-1967 (was in 1962 30% tegen in 1967 32%). Het gemengde karakter van de bedrijven in de A+B-groep heeft dus een hardnekkig bestaan, wat mede in verband moet worden gezien met de bedrijfsgrootte-structuur. Zo is b.v. bijna de helft van gemengde- en veehouderijbedrijven kleiner dan 10 ha.

Tabel 18. Intensiteit van de graslandexploitatie naar grootteklassen

Grootteklasse	Grasland in ha		Per 100 ha grasland aantal			
			melkkoeien		grootveeëenheden	
	1962	1967	1962	1967	1962	1967
< 10 ha	1 646	1 638	153	153	239	240
10 - 20 ha	1 435	1 794	137	139	220	222
≥ 20 ha	462	567	101	113	174	190
Totaal	3 543	3 999	140	141	223	225

Naarmate de bedrijven kleiner zijn werkte men wat de graslandexploitatie betreft in het algemeen reeds veel intensiever. Het is dan ook praktisch zo geworden dat, naarmate de bedrijven groter zijn, er meer ruimte overbleef voor intensivering en men op de kleinere bedrijven daarmee praktisch niet verder kon gaan. Bij verdergaande noodzaak tot schaalvergroting valt al direct voor het zeer grote aantal kleine tot zeer kleine bedrijven inkrumping van de arbeidsbezetting af en is voor het overige intensivering van de graslandexploitatie beperkt.

§ 4. De veredelingsproduktie

Hoewel de veredelingsproduktie in de periode 1962-1967 vrij aanzienlijk is toegenomen, speelt zij slechts een bescheiden rol. Het aantal produktie-eenheden, waarbij van een zekere mate van specialisatie kan worden gesproken, nam toe van 14 in 1962 tot 60 in 1967. Deze eenheden kwamen voor het merendeel voor op de z.g. veredelingsbedrijven. De belangrijkste produktietakken zijn daarbij de varkensfokkerij (30 eenheden met minstens 20 fokzeugen), de varkensmesterij (12 eenheden met minstens 100 mestvarkens) en de kalvermesterij (13 eenheden met minstens 25 mestkalveren).

Het aantal z.g. veredelingsbedrijven, waarop per definitie de benodigde arbeid aan de veredelingsproduktie minstens 20% uitmaakt, steeg van 37 tot 60. Daarnaast zijn er zeer grote aantallen bedrijven met veredelingsproduktie van zeer kleine omvang.

Tabel 19. Ontwikkelingstendenties in de veredelingsproduktie

A + B-bedrijven	1962	1967	Indices 1967 (1962 = 100)
Aantal bedrijven totaal	880	749	85
- met mestvarkens	433	296	68
- met fokzeugen	307	223	73
- met mestkalveren	93	23	25
- met leghennen	277	106	38
- met slachtkuikens	18	10	56
- met < 50 mestvarkens	418	251	60
- met < 10 fokzeugen	265	129	49
- met < 10 mestkalveren	87	9	10
- met < 500 leghennen	277	103	37
- met < 5 000 slachtkuikens	18	7	39

Alhoewel nog traag verlopend is een ontwikkeling aan de gang naar hetzij afstoten van de betreffende bedrijfstak hetzij uitbreiding. Uit tabel 19 blijkt duidelijk dat dit voor alle verdelingstakken geldt. Het aantal bedrijven met een of andere veredelingsproduktie nam veel sterker af dan het totale aantal bedrijven en het aantal bedrijven met veredelingsproduktie van zeer geringe omvang weer veel sterker dan het totale aantal bedrijven met de desbetreffende veredelingsproduktie. Het minst gold dit nog wat betreft de kippenhouderij.

§ 5. De tuinbouw

In het blok werden op A+B-bedrijven in 1962 ruim 1 000 ha tuinbouwgewassen geteeld tegen in 1967 ± 950 ha. Uit de indeling in bedrijfstypen

blijkt al direct, dat de tuinbouw verre van geconcentreerd op gespecialiseerde bedrijven voorkomt. Zo werden op 85% van de z.g. landbouwbedrijven in 1967 tuinbouwgewassen geteeld. Hierbij moet men echter wel in aanmerking nemen dat het onderscheid tussen tuinbouwgewassen (opengrondsgroenteteelten) en akkerbouwgewassen in bepaalde gevallen arbitrair is. Het verdient dan ook de voorkeur tuinbouwgroepen te bezien bij een beschouwing van de tuinbouw in het blok. Van belang zijn hierbij de groenteteelt, de fruitteelt, de boomkwekerij en de glastuinbouw. Teelten van tuinbouwzaden, bloemkwekerijgewassen in de vollegrond en van bloembollen spelen in de gemeente Zundert geen rol.

a. Vollegrondsgroenteteelten

Bij de vollegrondsgroenteteelten in het blok neemt de teelt van aardbeien een zeer belangrijke plaats in. Van de 519 ha vollegrondsgroenten in 1967 was 306 ha aardbeien. Deze teelt kwam voor in alle onderscheiden bedrijfstypen.

Tabel 20. De betekenis van de opengrondsgroenteteelt, met name aardbeien, op A+B-bedrijven exclusief boomkwekerijbedrijven

	Perc.bedr. met groenten		Areaal groenten o.g.				Perc. grond met groenten	
	o.g.		totaal		% aardbeien		o.g.	
	1962	1967	1962	1967	1962	1967	1962	1967
< 5 ha	98	97	318	288	62	54	32	39
5 - 10 ha	95	95	178	144	65	63	9	9
10 - 15 ha	86	82	60	58	67	69	4	4
≥ 15 ha	80	74	33	29	79	78	2	2
Totaal	94	91	589	519	64	59	10	10
Landbouwbedr. 1)	86	85	109	138	74	73	3	4
Groentebedr. 2)	100	100	187	189	61	51	64	70
Gem.tuinbouwbedr.	100	100	207	126	63	54	16	16
Z.g. overige bedr. 3)	98	91	86	66	62	64	11	11

1) Dat wil zeggen: gemengde -, veehouderij- en veredelingsbedrijven.

2) Dat wil zeggen: glastuinbouw- en opengrondsgroentebedrijven.

3) Dat wil zeggen: fruitteelt- en overige bedrijven.

Tabel 20 geeft compact een duidelijk beeld van de betrekkelijkheid van het vollegrondsgroentenareaal. Naarmate de bedrijven kleiner zijn maakt het areaal groenten in het algemeen een groter deel uit van het totale grondgebruik en maakt de teelt van aardbeien daarvan weer een kleiner deel uit. Voorts valt op dat op het gemiddelde groenteteeltbedrijf en gemengde tuinbouwbedrijf de aardbeienteelt een kleinere plaats inneemt in het groentenareaal dan op de overige bedrijven, met name de landbouwbedrijven.

Naar wat naast aardbeien het groentenareaal nog omvat moet mengro-
tendeels raden. Aan te nemen is dat hierbij geen teelten sterk naar voren
komen. Uit de gebrekkige uitsplitsing blijkt o.a. dat de teelt van asperges
in betekenis afnam (in 1962 nog 15 ha en in 1967 6 ha). Globaal kan men
verwachten dat het hierbij naarmate de bedrijven qua oppervlakte kleiner
zijn méér gaat om relatief iets intensievere teelten en naarmate de be-
drijven qua oppervlakte groter zijn om minder intensieve opengronds-
groenteteelten. Het areaal overige opengrondsgroenten (totale areaal ex-
clusief dat aan aardbeien) verminderde niet bij vergelijking van de situa-
tie in 1962 en in 1967, in tegenstelling tot het areaal aardbeien.

Het percentage A+B-bedrijven met groenteteelt nam sedert 1962 af.
Het aantal bedrijven van het type opengrondsgroenteteeltbedrijf en ge-
mengd tuinbouwbedrijf, waarop dus de groenteteelt een belangrijke plaats
inneemt (zie tabel 20), nam blijkens tabel 15 zeer sterk af, veel sterker
dan het aantal z.g. overige bedrijven, terwijl het aantal z.g. landbouwbe-
drijven en glastuinbouwbedrijven toenam.

b. De fruitteelt

Het fruitteeltareaal geëxploiteerd door A+B-bedrijfshoofden in het
blok werd sedert 1962 met + 30 ha tot + 150 ha in 1967 ingekrompen. Zo-
wel het areaal hardfruit als het areaal kleinfruit verminderde. In 1967 be-
stond de totale oppervlakte fruitteelt uit + 80 ha kleinfruit en 70 ha hard-
fruit.

Relatief veel sterker dan het areaal hardfruit verminderde het aantal
bedrijven, waarop hardfruit werd geteeld; dit aantal daalde van 79 in 1962
tot 49 in 1967. Op vele bedrijven waarop de hardfruitteelt van geringe be-
tekenis was is deze afgestoten. Bedrijven met minstens 3 ha hardfruit (be-
drijfseconomisch moet men een minimumeenheid hardfruit zeker op min-
stens 5 ha stellen) waren er in 1962 zowel als in 1967 niet meer dan een
vijftal.

Geheel anders is het gesteld met de kleinfruitteelt. Op 70% van alle A+
B-bedrijven werd in 1962 kleinfruit geteeld; in 1967 was dit nog 68%.
Kleinfruitteelt komt voor op bedrijven van alle onderscheiden bedrijfsty-
pen en van praktisch alle onderscheiden grootteklassen. Evenals voor de
opengrondsgroenteteelt geldt voor de kleinfruitteelt dat van een tendentie
naar specialisatie weinig te bespeuren valt en dat men deze gewassen-
groepen zal kunnen blijven waarnemen als aanvullende teelten met name
op bedrijven, waarop men nog "werk aankan" in samenhang met toene-
mende mechanisatiemogelijkheden. Dit in het algemeen in tegenstelling
met wat voor de veredelingssector en de glastuinbouw zou kunnen gelden.

c. De boomteelt

In 1863 werd in het ruilverkavelingsblok begonnen met de teelt van bos-
plantsoen. Naast bos- en haagplantsoen werden al spoedig laan- en vrucht-
bomen gekweekt. Nog later volgde de teelt van sierheesters en coniferen.

Wanneer wij het verloop van het aantal boomkwekers in de gemeente
Zundert over de laatste 10 jaar volgen dan blijkt er in de geleidelijke toe-
neming de laatste jaren een stagnatie te zijn opgetreden met een lichte

tendens naar afnemning. De toeneming van het aantal in het verleden werd veroorzaakt doordat werknemers in de boomteelt voor zichzelf begonnen te telen en doordat bedrijfshoofden met gemengde tuinbouwbedrijven ook aan boomteelt gingen doen.

Tabel 21. Ontwikkeling aantal bedrijven met - en areaal aan - boomteelt

	Aantal bedr. met boomteelt			Areaal boomteelt (ha)		
	Zundert	Rijsbergen	Rucphen	Zundert	Rijsbergen	Rucphen
1959	69	3	1	223	3	0
1961	74	3	-	235	4	-
1963	83	4	-	238	5	-
1965	78	4	-	293	7	-
1967	89	6	-	289	6	-
1969	84	8	1	295	8	0

Bron: Metellingen C.B.S.

In de aangrenzende gemeenten Rijsbergen en Rucphen is het areaal zowel als het aantal kwekers zeer gering. In Zundert is dus sprake van een centrum van boomteelt.

Tot omstreeks 1965 breidde het areaal boomteelt in Zundert zich sterk uit, nadien bleef het om de 290 ha schommelen. De ontwikkeling van het areaal moet echter in directe samenhang met de samenstelling van het areaal worden gezien. Hoewel de teelt van meer intensievere gewassen als sierconiferen en sierheesters er is toegenomen, bestaat het areaal boomteelt in Zundert nog in hoofdzaak uit meer extensieve teelten, voornamelijk uit bosplantsoen. Dit in tegenstelling tot het grote boomteeltcentrum in Boskoop waar de sierconiferen en -heesters 87% van het totale areaal uitmaken tegen in Zundert maar 15%. Ook wat betreft het aantal bedrijven met - en het areaal aan - boomteelt onder glas blijkt duidelijk dat in Zundert ten opzichte van Boskoop nog zeer extensief wordt gewerkt.

De gemiddelde bedrijfsgrootte van de gespecialiseerde Zundertse boomkwekerijbedrijven bedraagt ruim 6 ha, waarvan 5 ha boomteelt. De spreiding in oppervlakte van de bedrijven met boomteelt is echter groot. Boomteelt wordt eveneens aangetroffen op voor het merendeel gemengde tuinbouwbedrijven met een gemiddeld areaal van 40 are boomteelt. Boomteelt op deze bedrijven betreft in vele gevallen contractteelt voor exporteurs. Dat boomteelt, met name bosplantsoen, aangetroffen wordt op andere dan gespecialiseerde boomteeltbedrijven, houdt verband met het feit, dat deze teelt een bijdrage kan leveren tot verbetering van het bedrijfsresultaat, mede omdat de boomteelt voor zover het gewassen betreft met een eenvoudige teeltverzorging weinig gespecialiseerde vakken-nis vereist.

In Zundert vormt de grond niet de beperkende factor voor uitbreiding van het areaal boomteelt zoals dat in Boskoop het geval is. Veel meer zijn het in Zundert de afzetmogelijkheden die de produktie beperken. Veel-

al blijven de kwekers er met onverkoopbare voorraden, voornamelijk bosplantsoen, (het z.g. surplus) zitten. Bij de huidige rentabiliteit van het doorsnee-boomkwekerijbedrijf in Zundert is het vrijwel niet mogelijk om voldoende te besparen voor het doen van uitbreidingsinvesteringen en van investeringen die noodzakelijk zijn om de produktiemethoden aan te passen aan de nieuwste technische ontwikkelingen.

Slechts de z.g. fijnere teelten hebben goede afzetmogelijkheden. In toenemende mate ziet men dan ook in Zundert dat kwekers zich gaan toeleggen op het stekken van de fijnere boomkwekerijgewassen onder waternevel. Het voor de fijnere teelten noodzakelijke vakmanschap is echter in zeer beperkte mate aanwezig. Gezien de veelal ontoereikende opleiding van de zoons, die reeds in het bedrijf werkzaam zijn, nl. de z.g. potentiële opvolgers, is te vrezen dat dit in de toekomst zo zal blijven.

Structuurwijziging in de Zundertse boomteelt (ten gunste van de z.g. fijnere teelten) zal gepaard gaan met een belangrijk grotere vermogensbehoefte en een sterk toenemende arbeidsbezetting per ha. Een consequentie in dat geval is, dat er minder behoefte ontstaat aan uitbreiding van voor boomteelt geschikte gronden. Daarbij zal wellicht de boomteelt als nevenprodukt op gemengde tuinbouwbedrijven en op C-bedrijfjes wegvallen. Indien men zich echter op de specifieke bos- en haagplantsoenteelt blijft richten, mag bij een verdere ontwikkeling van de mechanisatie in kostenbesparende richting in de toekomst een aanzienlijke schaalvergroting verwacht worden.

d. De glastuinbouw

Het aantal A+B-bedrijven in het blok, waarop tuinbouw onder glas voorkomt is in de periode 1962-1967 sterk gestegen, nl. van 59 tot 89.

Wanneer wij echter het areaal erbij betrekken, blijkt al direct dat men hier geen hoge verwachtingen van moet hebben. De oppervlakte onder glas nam in dezelfde periode toe van bijna 3 ha tot 8 ha. Het gemiddelde areaal op alle A+B-bedrijven met glasteelten steeg derhalve van 4,5 tot 9 are.

Het is dan ook niet te verwonderen dat op maar een betrekkelijk klein aantal bedrijven de glastuinbouw van zodanige betekenis is dat ze gezien het aantal b.e.'s als glastuinbouwbedrijven zijn gekarakteriseerd. Dat waren in 1962 22 van de 59 bedrijven met glastuinbouw en in 1967 34 van de 89, in beide jaren dus nog niet de helft. Op deze z.g. glastuinbouwbedrijven steeg het gemiddelde areaal glas van ongeveer 8,5 tot 17,5 are, een verdubbeling dus. De intensiteit kan echter niet groot zijn daar er in 1967 in het totaal nog slechts 9 are verwarmd was, voorkomende op andere dan glastuinbouwbedrijven.

Gesteld wordt dat een v.a.k. momenteel wel een bedrijf van 1 800 à 2 000 b.e. aan kan. Van de 34 glastuinbouwbedrijven in 1967 zijn er maar enkele die een dergelijk aantal b.e. halen. Daarentegen bleef bijna de helft van deze bedrijven nog onder een bewerkingsomvang van 1 000 b.e. Er is dus relatief wel een flinke vooruitgang ten opzichte van 1962, maar objectief gezien zijn er slechts enkele bedrijven die een vergelijking met het doorsnee-glasbedrijf in een centrum als b.v. het Westland kunnen doorstaan.

De verschillende produktierichtingen kunnen wij nog eens de revue laten passeren aan de hand van bijlage 4 . In deze bijlage wordt het percentage b.e. weergegeven voor iedere produktierichting in 1962 en 1967. De rundveehouderij blijkt de belangrijkste tak te zijn en is ook sinds 1962 nog in belangrijkheid toegenomen, maar blijft toch nog onder de 50%. De akkerbouw stelt weinig voor. De tuinbouw opengrond is met 20% niet onaanzienlijk, maar is sinds 1962 toch met 4% teruggelopen. De glastuinbouw neemt nog steeds een zeer bescheiden plaats in. De boomkwekerij is bijna net zo belangrijk als de tuinbouw opengrond. De veredelingssector tenslotte is met 10% belangrijker dan de akkerbouw, maar speelt toch nog een bescheiden rol.

Het bouwlandgebruik is bij een afnemend areaal wel intensiever (naar verhouding meer hakvruchten ten behoeve van de rundveehouderij) en het aantal b.e. per ha grasland is gelijk gebleven. Het niveau ligt een stuk lager als b.v. in Roosendaal en Wouwe en Etten.

Aan de hand van genoemde bijlage zijn ook de verschillen per deelgebied gemakkelijk te volgen, b.v. de belangrijkheid van de boomteelt in Zundert en Wernhout en het gewicht van de rundveehouderij in de drie westelijke deelgebieden.

§ 6. Arbeidskrachten en arbeidsbezetting

Op de A+B-bedrijven (exclusief de boomteeltbedrijven) waren in 1967 ruim 900 mannen werkzaam, van wie een dertigtal als "tijdelijke" arbeidskracht werd gekwalificeerd. In 1962 waren er nog 1 147 mannelijke arbeidskrachten op deze bedrijven, een vermindering dus met 4,5% per jaar, hetgeen belangrijk meer is dan de vermindering van het aantal bedrijven. Het gemiddelde aantal arbeidskrachten per bedrijf nam dan ook af van 1,4 tot 1,25. Deze vermindering van de arbeidsbezetting werd hoofdzakelijk gerealiseerd door het snel teruglopen van het aantal meewerkende zoons. Dit aantal bedroeg in 1962 + 300 tegen in 1967 nog + 175. Een vermindering derhalve met + 10% per jaar. Het aantal z.g. vreemde arbeidskrachten maakt slechts 1% van het totaal aantal arbeidskrachten uit en is daarmee te verwaarlozen.

Opvallend is het hoge percentage bedrijfshoofden in het totaal aantal arbeidskrachten. In de periode 1962-1967 is dit nog belangrijk hoger geworden. Van de 696 bedrijven in 1967 moeten er dan ook 530 (76%) tot de zuivere eenmansbedrijven worden gerekend. Op 130 bedrijven is naast het bedrijfshoofd een zoon werkzaam. Deze z.g. tweemansbedrijven hebben een tijdelijk karakter en zullen spoedig eenmansbedrijf worden. De overige bedrijven hebben een min of meer tweemanskarakter.

Naar deelgebied beschouwd zijn de verschillen in arbeidsbezetting bijzonder gering. Per bedrijfstype valt het op dat de verdelings- en opengrondsgroentebedrijven slechts een bezetting van één man hebben. Deels is dit te verklaren door de jonge leeftijd van de bedrijfshoofden (vooral bij de verdelingsbedrijven) deels door het feit, dat op deze bedrijven maar zeer weinig opvolgers voorkomen (vooral op de opengrondsgroentebedrijven).

Tabel 22. Arbeidsbezetting en samenstelling van het aantal arbeidskrachten op A + B-bedrijven, exclusief boomkwekerijbedrijven

Gebied / bedrijfstype	Mannelijke arbeidskrachten 2)							
	Aantal per bedrijf		Percentage bestaande uit					
			bedrijfs- hoofden		gezinsleden		vreemden	
	1962	1967	1962	1967	1962	1967	1962	1967
31. Schijf-Oost	1,5	1,3	65	81	27	17	8	2
32. Klein- Zundert	1,4	1,3	68	77	30	23	2	-
33. Zundert	1,4	1,2	73	80	23	19	4	1
34. Zundert-Oost	1,3	1,25	74	80	26	19	-	1
35. Wernhout	1,3	1,2	73	80	26	19	1	1
36. Achtmaal	1,4	1,3	69	76	29	22	2	2
Totaal	1,4	1,25	71	78	27	21	2	1
Gemengde+veeh.bedr.	1,5	1,35	65	76	32	22	3	2
Veredelingsbedrijven	1,2	1,1	82	86	18	14	-	-
Glastuinb.bedrijven	1,3	1,2	75	83	4	10	21	7
Opengrondsgroentebedr.	1,1	1,0	86	91	13	9	1	-
Gemengde tuinb.bedr.	1,5	1,35	67	73	32	27	1	-
Overige bedrijven 1)	1,3	1,3	74	75	25	25	1	-

1) Inclusief fruitteeltbedrijven.

2) Voor 1967 alleen de vaste mannelijke arbeidskrachten.

Uit de samenstelling van de agrarische beroepsbevolking blijkt wel duidelijk dat de toekomstige vermindering van het aantal arbeidskrachten voornamelijk afkomstig zal moeten zijn van bedrijfshoofden.

Op de boomkwekerijbedrijven is de situatie weer heel anders. De arbeidsbezetting per bedrijf is b.v. veel hoger (5,5 man in 1967 per bedrijf). Dit getal wordt echter aanzienlijk opgetrokken door enkele grote bedrijven. Zo is b.v. op de bedrijven kleiner dan 5 ha de gemiddelde arbeidsbezetting per bedrijf 1,8.

Op boomkwekerijbedrijven zijn in totaal in 1967 290 mannen werkzaam (in 1962 ongeveer een gelijk aantal). Van deze 290 zijn er 63 bedrijfshoofd, 12 meewerkende zoon en maar liefst 215 vreemde arbeidskracht, van wie er 68 als "tijdelijk" werden gekwalificeerd. Op de andere A+B-bedrijven komen nagenoeg geen vreemde arbeidskrachten voor. In 1962 waren er 210 vreemde arbeidskrachten, zodat ook hierin dus weinig verandering is gekomen. De z.g. vreemde arbeidskrachten komen vooral op de grotere bedrijven voor. Zo werken er van de 215 maar liefst 178 op boomkwekerijbedrijven van minstens 10 ha. Hierbij moet men bedenken dat op z.g. handels- en kwekersbedrijven deze mensen niet allemaal direct op het land werken, maar b.v. ook werkzaam zijn bij de expeditie en de administratie. Daarom is een meting van de arbeidsproductiviteit, die toch al bemoeilijkt wordt door de diversiteit van de teelten, voor deze

groep bedrijven een onmogelijke zaak.

§ 7. Arbeidsdichtheid en arbeidsproductiviteit

Het aantal b.e. per man kunnen wij als een grove maat beschouwen voor de bruto-arbeidsproductiviteit. Men stelt wel, dat één man een bedrijf van 1 800 à 2 000 b.e. moet kunnen runnen. Op sommige bedrijven wordt dit ook in dit gebied gehaald. Dit wijst er al op hoe slecht de situatie op de meeste bedrijven wel is, immers het gemiddelde aantal b.e. per v.a.k. bedraagt nog geen 1 200. Weliswaar is het aantal b.e. per man wel toegenomen, nl. van 840 tot 1 048 b.e., ofwel met 4,5% per jaar. In feite had dit meer moeten bedragen wil men de achterstand enigszins wegwerken. Want deze 4,5% ligt waarschijnlijk iets onder het landelijk niveau. In Roosendaal en Wouw bedroeg dit + 5% evenals in Oud-Gasselt-Oudenbosch.

Tabel 23. Arbeidsdichtheid en arbeidsproductiviteit (exclusief boomkwekerijbedrijven)

Gebied / bedrijfstype	Ha cultuurgrond per mannelijke vaste mann.			Aantal bewerk.eenh. per mannelijke vaste mann.		
	arbeidskr.		1967	arbeidskr.		1967
	1962	1967		1962	1967	
31.Schijf-Oost	7,4	9,0	9,2	989	1288	1316
32.Klein-Zundert	5,3	5,9	6,3	924	1034	1102
33.Zundert	2,9	3,7	3,8	648	885	923
34.Zundert-Oost	4,4	5,0	5,1	851	1007	1033
35.Wernhout	5,3	6,1	6,2	848	1106	1130
36.Achtmaal	5,6	6,9	7,0	832	1093	1104
Totaal	5,0	5,7	5,9	840	1048	1084
Gemengde+veeh.bedr.	7,7	8,5	8,9	1033	1196	1251
Veredelingsbedrijven	4,2	5,1	5,1	1120	1693	1693
Glastuinb.bedrijven	1,4	1,3	1,4	860	1178	1300
Opengr.groentebedr.	1,6	2,0	2,0	470	630	642
Gemengde tuinb.bedr.	4,0	4,6	4,6	736	856	871
Overige bedrijven 1)	4,3	4,7	4,9	867	976	1007

1) Inclusief fruitteeltbedrijven.

Het aantal ha per man is ook op de gemengde - en veehouderijbedrijven gering en komt nauwelijks aan 9 ha. Voor soortgelijke bedrijven in Roosendaal en Wouw bedroeg dit + 11 ha.

Per deelgebied beschouwd steekt Schijf-Oost duidelijk boven het gemiddelde uit. Voor de rest zijn de verschillen gering.

Per bedrijfstype komen de veredelingsbedrijven het gunstigste voor de dag, terwijl ook de situatie op de glastuinbouwbedrijven en de veehouderijbedrijven duidelijk beter is. Hoe précair de situatie op de opengronds-groentebedrijven wel is spreekt duidelijk uit deze cijfers. Trouwens hierin zit geen beweging, waaruit men kan afleiden dat dit een min of meer aflopende zaak zal zijn.

Al met al kunnen wij stellen dat de groei in Zundert slechts matig is geweest. Gevoegd bij de slechte Ausgangssituatie betekent dit dat hierin geen verandering is gekomen.

SAMENVATTING EN SLOTBESCHOUWING

1. Zundert is een normaal groeiende gemeente waar de agrarische bedrijfstak nog altijd een belangrijke positie inneemt. Een toenemend aantal mensen is voor wat de werkgelegenheid betreft aangewezen op andere plaatsen (vooral Breda). Overigens kan men niet zeggen dat Zundert een woonfunctie van betekenis vervult. Zo zijn de vertrekoverschotten vrij omvangrijk.
Ook voor de toekomst verwacht men voor Zundert allerminst een spectaculaire groei. Zo zal rekening moeten worden gehouden met een vermindering van de betekenis van de grensfunctie. Wel zijn er mogelijkheden voor het creëren van voorzieningen voor verblijfsrecreatie. Planologisch zijn er voor dit gebied geen belangrijke ingrepen te verwachten.
2. In het blok treffen wij een zeer kleinschalige bedrijfsgruottestructuur aan. Dit wordt mede veroorzaakt door de teelt van tuinbouwgewassen in de open grond. Maar ook de bedrijven zonder deze specifieke teelten zijn klein tot zeer klein. Ondanks deze kleinschalige structuur bleef de vermindering van de A+B-bedrijven (exclusief de boomkwekerijbedrijven) beperkt tot 3,4% per jaar. Beroepsverandering van jongere bedrijfshoofden speelde hierbij een belangrijkere rol dan in andere blokken. Slechts 40% van de bedrijven van "beroepsbeëindigers" werd door een opvolger voortgezet. Het aantal C-bedrijven daarentegen bleef vrijwel constant en het aantal D-bedrijven nam zelfs niet onaanzienlijk toe. Daarbij nam het C- en D-grondgebruik toe.
3. Voor de toekomst verwachten wij een snellere vermindering van het aantal A+B-bedrijven. Deze zal op zijn minst 4,5% per jaar bedragen. Dit percentage zal nog enigszins getemperd worden door de vrij jonge leeftijdsopbouw van de huidige bedrijfshoofden. Na verloop van tijd zal daarom deze vermindering nog sneller gaan. Dit zal mede in de hand gewerkt worden door de geringere betekenis van de opengrondsgroenteteelt en vooral van het kleinfruit in de toekomst. Het percentage bedrijven met een opvolger zal niet veel boven de 33% uitkomen, terwijl ook het aantal "beroepsveranderaars" naar verhouding nog belangrijk zal toenemen.
4. In de periode 1962-1967 is $\pm 15\%$ van de totale oppervlakte cultuurgrond vrijgekomen. Voor een groot deel kwam deze grond vrij door opheffing van bedrijven, maar ook in belangrijke mate door bedrijfsverkleining van A+B-bedrijven. Per saldo bleef daardoor de oppervlakte voor bedrijfsvergroting beperkt, zodat de bedrijfsgruottestructuur te weinig kon worden verbeterd. Voor de toekomst zal ± 1550 ha kunnen vrijkomen voor bedrijfsvergroting, zodat een gemiddelde bedrijfsgruotte van ± 16 ha mogelijk zal zijn. Houdt men hierbij rekening met de rol die de tuinbouw nog kan blijven spelen, dan kan de gemiddelde oppervlakte voor landbouwbedrijven bijna 20 ha gaan bedragen. Het is

echter nog onduidelijk hoe het aantal tuinbouwbedrijven zich zal ontwikkelen. Het ziet er naar uit, dat het hoge verminderingspercentage van deze bedrijven in het verleden nog verder zal toenemen. Het aantal tuinbouwbedrijven met voornamelijk groenten in de open grond of kleinfruit, zal dan in de toekomst geen groot aantal vormen. Verder kan de toekomstige bedrijfsgroottestructuur voor landbouwbedrijven nog in ongunstige zin beïnvloed worden door de ontwikkeling van het C- en D-grondgebruik. Het is namelijk niet uitgesloten dat dit nog verder zal toenemen. Daardoor kan in mindere mate grond vrijgekomen voor bedrijfsvergroting dan eerder is genoemd. Bij een eventuele herstructurering van dit gebied kan dit vertragend werken.

5. Een aparte groep bij de A+B-bedrijven vormen de boomkwekerijbedrijven (+ 50 in aantal). Dit is een min of meer stabiele groep met weinig mutaties. Vooreerst zal in dit aantal weinig verandering komen. Voor het merendeel betreft het kleinere bedrijven. Daarnaast komen ook enkele grote tot zeer grote bedrijven voor. Vooral deze grotere bedrijven verschaffen aan heel wat mensen werk. Dit stuk agrarische werkgelegenheid kan misschien van belang zijn voor "beroepsveranderaars" van A+B-bedrijven. Overigens zal ook op de boomkwekerijbedrijven het aantal arbeiders moeten verminderen, wil de rentabiliteit niet in gevaar komen. Overschakeling op fijnere teelten kan evenwel in omgekeerde richting werken.
6. Per deelgebied beschouwd zullen de gebieden met naar verhouding meer tuinbouwbedrijven een snellere vermindering van het aantal bedrijven te zien geven. In het westelijk deel van het gebied zal daarom de vermindering het langzaamst verlopen. Overigens zal de toekomstige bedrijfsgroottestructuur per deelgebied weinig verschillen, althans de verschillen zullen niet verder uit elkaar groeien.
7. De cultuurgrond wordt merendeels ingenomen door grasland. Het aandeel van het grasland is trouwens nog aanzienlijk toegenomen, nl. van 60 tot 71%. Daarnaast komt de tuinbouw op de tweede plaats. Naar produktieomvang gemeten komt de tuinbouw evenwel met tuinbouw in de open grond (20%), glastuinbouw (2,5%) en de boomteelt (18%) bijna op gelijke hoogte met de rundveehouderij (42%). De akkerbouw speelt slechts een ondergeschikte rol en staat voor een belangrijk deel in dienst van de rundveehouderij. De veredelingssector speelt nog een bescheiden rol, maar kan in de toekomst belangrijker worden.
8. Wat bedrijfstype betreft valt het op dat het aantal veehouderijbedrijven belangrijk is toegenomen. Dit wijst op een toenemende specialisatie. De akkerbouw wordt meer en meer afgestoten. Het aantal bedrijven waar de tuinbouw in de open grond een min of meer belangrijke rol speelt is daarentegen drastisch afgenomen.
9. De rundveehouderij staat niet bepaald op een hoog peil. Het aantal bedrijven met meer dan 20 melkkoeien bedraagt slechts een klein deel van het totale aantal (+ een zesde). Daarbij is, in vergelijking met na-

burige blokken, de intensiteit van het graslandgebruik niet aan de hoge kant, ondanks het hoge percentage kleinere bedrijven. Meestal neemt men immers bij een geringe bedrijfsoppervlakte een intensiever bodemgebruik waar. Bij de veredelingssector nemen de varkens de belangrijkste plaats in. De betekenis hiervan is belangrijk toegenomen.

Het areaal groente in de open grond is afgenomen. Het aandeel van het belangrijkste produkt hierbij, nl. de aardbei, is nog afgenomen. De fruitteelt werd eveneens ingekrompen, zowel het hardfruit als ook het kleinfruit. De glastuinbouw is daarentegen toegenomen. Het betreft overigens bijna voor het hele glasareaal z.g. koudglascultures, hetgeen de betekenis van deze produktietak in dit gebied toch wel relativeert.

De boomteelt is qua areaal toegenomen. Hierbij zijn waarschijnlijk de intensievere teelten (zij het nog zeer bescheiden) in belangrijkheid toegenomen.

10. Hoe zal de toekomstige ontwikkeling van deze produktierichtingen zijn?

De akkerbouw zal nauwelijks nog van betekenis zijn en goeddeels uit het produktieplan verdwijnen. De rundveehouderij daarentegen zal nog kunnen toenemen, waarbij schaalvergroting voor de bedrijven door bedrijfsvergroting en wellicht ook door intensivering tot de mogelijkheden behoort.

De tuinbouw in de open grond zal waarschijnlijk nog verder ingekrompen worden. Vooral de arbeidsintensieve teelten (b.v. het kleinfruit) zullen het in bedrijfseconomisch opzicht zwaar te verduren krijgen. Het is nauwelijks te verwachten dat de vele arbeidsuren volledig door hoge opbrengstprijzen zullen worden gedekt. Voor de produkten, waarbij voor mechanisering meer mogelijkheden aanwezig zijn is de toekomst gunstiger. Deze produkten zullen echter meer en meer van het kleine gespecialiseerde bedrijf naar het grotere akkerbouwbedrijf verhuizen. Voor het in oppervlakte zeer kleine opengrondsgroentebedrijf zijn daarom de toekomstmogelijkheden beperkt. De glastuinbouw zal in dit gebied beslist niet uitgroeien tot een centrum van betekenis. Overigens moet men deze produktietak niet beschouwen als een soort overloop voor ondernemers die geen emplooi meer kunnen vinden in andere sectoren van de landbouw. Vakmanschap, ondernemersschap en investeringscapaciteit spelen hierbij een belangrijke rol.

De veredelingssector zal waarschijnlijk nog belangrijker worden. Voor een klein aantal bedrijven als enige of vrijwel enige produktierichting, voor een groter aantal als een niet onaanzienlijke neventak als aanvulling op een te geringe produktieomvang van de rundveehouderij.

De boomteelt is in het verleden nog in betekenis toegenomen. Op het ogenblik lijkt het erop, dat deze groei tot staan is gekomen. Waarschijnlijk gaat de groei momenteel niet zo zeer in de breedte (een groter areaal), maar meer in de richting van intensivering, waarbij de fijnere sierteelten iets meer aan bod komen. Wanneer men er in Zundert in slaagt hiervoor het nodige vakmanschap te verwerven en het

eveneens nodige afzetapparaat op te bouwen dan zal de boomteelt nog sterk in betekenis kunnen toenemen. Of dit er inzit is met de ons ten dienste staande gegevens niet te voorspellen. Op het ogenblik bestaat de teelt nog goeddeels uit grove produkten, waarbij van een verzadigde markt kan worden gesproken. De onverkoopbare voorraden drukken in ernstige mate de rentabiliteit. Vooral ten aanzien van de grovere teelten neemt in de grote boomteeltcentra de mechanisatie snel toe (b.v. machinaal oppotten, containercultuur).

11. De arbeidsbezetting is vrijwel tot een minimum gedaald. De toekomstige vermindering van het aantal arbeidskrachten zal daarom dan ook meer en meer afkomstig moeten zijn van de bedrijfshoofden. In het verleden is de bruto-arbeidsproduktiviteit met 4,5% per jaar toegenomen. Als in de toekomst de produktieomvang gelijk blijft zal bij de berekende vermindering van het aantal bedrijven met 4,5% per jaar bij een gelijke arbeidsbezetting de bruto-arbeidsproduktiviteitsstijging eveneens 4,5% per jaar kunnen bedragen. Het is echter gewenst, dat in Zundert een grotere stijging van de bruto-arbeidsproduktiviteit zal plaatshebben om zo iets van de achterstand weg te werken. Voorlopig ziet het daar echter nog niet naar uit.
12. De sanering van de landbouw zal Zundert niet onberoerd laten. Op het ogenblik is het nog moeilijk de toekomstige wegen aan te geven. Het lijkt daarom gewenst, wanneer plannen tot herstructurering van het gebied concretere vormen gaan aannemen, alsnog een onderzoek in te stellen naar de landbouwkundige toestand in dit gebied.

Aantal geregistreerden in de jaren 1962 en 1967

Oppervlakte cult.gr.

Grondgebruik in 1962 en 1967 naar bedrijfsgrootte, deelgebied en bedrijfstype

	Aantal A + B-be- drijven	Oppervlakte cultuurgrond in ha	Percentage van de cultuurgrond beteelt met										Areaal (ha) onder glas				
			akkerbouw- gewassen					groenten						fruit	boomkwe- rij gewassen		
			'62	'67	'62	'67	'62	'67	'62	'67	'62	'67					
< 5 ha	416	318	1 066	835	18	37	38	31	36	7	7	10	2,27	7,17			
5 - 10 ha	281	234	2 017	1 728	25	62	77	9	8	3	2	1	2	0,41	0,78		
10 - 15 ha	120	126	1 468	1 548	25	66	77	4	4	2	2	3	3	0,04	0,02		
15 - 20 ha	39	44	666	750	24	69	81	3	3	1	1	3	2	0,02	0,13		
20 - 30 ha	17	21	409	501	23	68	80	3	1	1	0	5	5	-	-		
30 - 50 ha	5	4	189	128	23	49	81	1	2	3	1	24	-	0,03	-		
≥ 50 ha	2	2	124	150	27	73	43	-	3	-	-	47	-	-	0,05		
31. Schijf-Oost	56	36	599	425	28	68	81	3	2	1	1	0	-	0,03	-		
32. Klein-Zundert	198	178	1 487	1 444	27	60	72	10	10	3	2	0	1	0,79	2,00		
33. Zundert	178	135	736	666	17	36	42	17	15	7	6	23	30	0,71	2,34		
34. Zundert-Oost	139	130	799	807	25	54	68	15	16	4	3	2	2	0,67	2,11		
35. Wernhout	137	119	964	909	21	64	76	9	7	2	2	4	6	0,43	1,23		
36. Achtmaal	172	151	1 354	1 389	23	68	79	7	7	2	2	0	0	0,14	0,47		
Gemengde landb. bedr.	146	22	1 635	217	33	62	66	4	4	1	1	-	-	0,07	-		
Veehouderijbedrijven	123	259	1 484	3 127	19	79	85	2	3	0	0	-	-	-	0,03		
Veredelingsbedrijven	37	60	192	333	24	60	74	13	12	3	3	-	-	0,02	0,14		
Glastuinbouwbedrijven	22	34	40	58	10	12	16	68	78	10	5	-	-	1,91	5,97		
Opengrondsgroentebedr.	144	103	253	211	12	15	12	64	74	9	9	-	0	0,29	0,31		
Gemengde tuinbouwbedr.	226	124	1 324	782	25	56	67	16	16	3	3	-	-	0,27	0,25		
Overige bedrijven 1)	182	147	1 011	912	16	44	44	9	8	8	8	23	30	0,21	1,45		
Alle bedrijven	880	749	5 939	5 640	23	60	71	10	10	3	2	4	5	2,77	8,15		

1) Inclusief fruitteeltbedrijven.

BIJLAGE 3

Bedrijfstype naar deelgebied

Bedrijfstype	Aantal bedrijven in													
	alle gebieden		Schijf-Oost		Klein-Zundert		Zundert		Zundert-Oost		Wernhout		Achtmaal	
	1962	1967	1962	1967	1962	1967	1962	1967	1962	1967	1962	1967	1962	1967
3. Gemengde bedrijven	146	22	21	1	51	9	2	13	3	17	3	35	4	4
4 + 5. Overwegend veehouderijbedrijven 1)	51	44	10	9	15	17	2	4	6	7	4	13	6	6
6. Veehouderijbedr. 1)	72	215	10	19	16	48	3	14	9	23	14	42	20	69
7 t/m 12. Veredelingsbedr. 2)	37	60	1	3	9	8	10	10	6	10	4	18	7	11
13 t/m 18. Glastuinbouwbedr. 2)	22	34	-	-	5	9	8	11	4	6	3	4	2	4
19. Opengrondsgroentebedrijven	144	103	1	-	23	18	63	29	24	33	18	13	15	10
20 t/m 22. Gemengde tuinbouwbedrijven	226	124	5	1	45	36	22	8	54	29	46	19	54	31
23 t/m 25. Fruitteeltbedrijven	8	8	-	-	2	1	3	3	1	1	1	1	1	2
26 t/m 32. Overige bedrijven	123	86	7	3	30	27	22	19	17	13	23	10	24	14
Totaal	829	696	55	36	196	173	142	98	132	124	133	114	171	151
Boomkwekerijbedrijven	51	53	1	-	2	5	36	37	7	6	4	5	1	-

1) In de tekst zijn de overwegend veehouderijbedrijven (4+5) en veehouderijbedrijven (6) samengevoegd.

2) Bij de veredelingsbedrijven en glastuinbouwbedrijven moet men wel bedenken dat onder deze categorieën bedrijven voorkomen, waarop de veredeling en glastuinbouw inderdaad de belangrijkste bron van inkomsten vormt, maar dat er daarnaast ook bedrijven bij zijn ingedeeld, waarop de veredeling en glastuinbouw een min of meer belangrijke produktietak vormen naast de rundveehouderij, akkerbouw of overige tuinbouw (zie bijlage).

Bewerkingssomvang (A+B-bedrijven)

Gebied	Percentage van de bewerkingssomvang voor:												Aantal be 1) per ha voor			
	rundvee		akkerbouw		tuinbouw		glastuinbouw		boom- kwekerij		veredel. pr.		akkerbouw		grasland	
	1962	1967	1962	1967	1962	1967	1962	1967	1962	1967	1962	1967	1962	1967	1962	1967
31. Schijf-Oost	57	71	24	15	13	7	0	-	1		5	7	128	136	114	124
32. Klein-Zundert	46	51	18	12	26	24	1	3	1	2	8	8	122	138	134	128
33. Zundert	13	13	6	2	25	17	1	3	50	58	5	7	123	143	123	119
34. Zundert-Oost	36	38	15	7	33	31	2	4	7	7	7	13	119	140	130	120
35. Wernhout	40	43	14	6	21	15	1	2	18	20	6	14	120	136	117	123
36. Achtmaal	52	60	18	10	23	19	0	1	0	0	7	10	122	134	113	119
Totaal	38	42	15	8	24	20	1	2,5	15	18	7	9,5	121	137	122	123

1) b.e.= bewerkingseenheid.